

Чернявський І.Ю.кандидат економічних наук,
Національний університет біоресурсів та природокористування України**Cherniavskiy Ivan**

University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

У статті досліджено стан підприємств аграрної сфери, розкрито проблеми які суттєво впливають на їх діяльність, що дозволило виявити сучасні закономірності розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери у розрізі трьох груп (малі, середні, великі) які відображають глобальні тенденції, пов'язані з цифровізацією, сталим розвитком та потребою в інноваціях, відмічено, що усі підприємства аграрної сфери, хоча й нерівномірно і повільно, розвивають свій інтелектуальний капітал, розглянуто комплекс взаємопов'язаних чинників, які вплинули на формування виявлених закономірностей. Обґрунтовано резерви й можливості стосовно підвищення потенціалу розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери для поствоєнного періоду, та розроблено відповідні рекомендації, які, сприятимуть підвищенню їх адаптації, конкурентоспроможності, гнучкості та ефективності.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, підприємства аграрної сфери, закономірності, розвиток, цифрова економіка.

Постановка проблеми. Нині, не зважаючи на воєний стан, аграрні підприємства змушені конкурувати не лише за ціною, але й за якістю, екологічністю та інноваційністю продукції, а інтелектуальний капітал стає ключовим фактором їх конкурентоспроможності. Крім того, стрімкий розвиток сільськогосподарських технологій (точне землеробство, дрони, цифровізація бізнес-процесів) вимагає від підприємств постійного навчання, адаптації та впровадження нових знань, а для забезпечення продовольчої безпеки та прибутковості, аграрні підприємства повинні постійно оптимізувати виробничі процеси, зменшувати витрати та підвищувати урожайність, зростає усвідомлення необхідності екологічно чистого та сталого сільського господарства а інтелектуальний капітал сприяє розробці та впровадженню ефективних рішень і відіграє важливу роль у розробці та впровадженні екологічно безпечних методів ведення сільського господарства. Аграрне виробництво тісно пов'язане з природними умовами, які є мінливими та непередбачуваними, його сезонний характер вимагає ефективного управління ресурсами та знаннями протягом року і саме інтелектуальний капітал дозволяє підприємствам адаптуватися до змін клімату, ґрунтових та інших чинників, планувати виробничі процеси та забезпечувати стабільність бізнесу. В аграрній сфері в період воєнного стану, спостерігається гостра нестача кваліфікованих кадрів, особливо у сільській місцевості, а розвиток інтелектуального капіталу, зокрема, навчання та мотивація працівників, дозволяє залучати та утримувати фахівців. Вищезазначене підтверджує цінність та важливість

виявлення закономірностей розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери, оскільки знання про композицію та динаміку інтелектуального капіталу дозволять ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення щодо інвестицій, орієнтирів розвитку технологій та інновацій, а виявлення ключових чинників, що впливають на розвиток інтелектуального капіталу, дозволить формувати стратегії сталого розвитку підприємств аграрної сфери. Отже, виявлення закономірностей розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери є актуальним завданням, яке має важливе теоретичне та практичне значення для забезпечення конкурентоспроможності, сталого розвитку та продовольчої безпеки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розгляду різних аспектів інтелектуалізації діяльності підприємств та розвитку інтелектуального капіталу набуває все більшої популярності, до неї звертаються у своїх дослідженнях такі визнані науковці, як: Булик О. Б. [1], Гудзь О.Є., Прокопенко Н.С., Харковина О.Г. [2], Макалюк І., Кашпуренко Т., Баранніков М. [3], Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. [4], Сисоліна Н., Савеленко Г., Сисоліна І. [5], Солоп А. [6], Хаєцька О., Удалов Д. [9], Шевченко А., Петренко О. [10] та інші. Проте спостерігається недостатня вивченість проблеми, оскільки більшість досліджень з інтелектуального капіталу орієнтовані на промислові та сервісні підприємства, а специфіка аграрної сфери потребує окремого вивчення закономірностей розвитку інтелектуального капіталу, існуючі пропозиції щодо розвитку інтелектуального

капіталу не завжди підходять для підприємств аграрної сфери, тому необхідно спеціальні дослідження, які враховують особливості їх діяльності, що дозволять виявити закономірності розвитку інтелектуального капіталу і на їх основі розробити відповідні рекомендації які сприятимуть підвищенню продуктивності та прибутковості.

Формулювання цілей статті. Дослідити стан підприємств аграрної сфери та виявити закономірності розвитку інтелектуального капіталу та чинники які впливають на ці процеси у сучасних реаліях воєнного часу і розробити відповідні рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Багато науковців, справедливо зазначають, що „аграрний сектор України, основною складовою якого є сільське господарство, виступає гарантом забезпечення продовольством населення країни та світу. Він є рушійним механізмом розвитку технологічно пов'язаних галузей національної економіки, а також забезпечує надходження іноземної валюти в економіку країни та підтримує зайнятість населення країни” [6, с. 156]. Водночас, „до війни поступово поліпшувався економічний стан сільськогосподарських товаровиробників, збільшувалася частка прибуткових і скорочувалася частка малорентабельних і збиткових підприємств у загальній їх кількості” [5], але „зміна клімату, пандемія Covid-19 і повномасштабне військове вторгнення в Україну значно погіршило показники продовольчої безпеки України та світу” [10], при цьому „російська військова агресія проти України спричинила тотальні проблеми, які відобразилися і на діяльності підприємств аграрного сектору економіки” [3].

Таким чином, сьогодні, агресивна війна росії, та як наслідок введення воєнного стану, створює безліч проблем для підприємств аграрної сфери в Україні. „численні перешкоди розвитку підприємств аграрного сектору, які існували у мирний час, в тому числі обумовлені специфікою галузі, доповнилися ще й воєнними ризиками. [3]. Найгірше, що „військові дії призводять до масштабного пошкодження родючих земель, що зменшує площу придатних для сільського господарства угідь і, як наслідок, знижує виробництво ключових сільськогосподарських культур [5], так, багато сільськогосподарських угідь, особливо на сході та півдні України, забруднені мінами та нерозірваними боеприпасами, часто, обстріли та бойові дії роблять неможливим або надзвичайно ризикованим проведення посівних та збиральних робіт, зокрема, у Харківській області, підприємства не можуть обробляти значну частину своїх земель через постійні обстріли та близькість до лінії фронту.

Зруйновані дороги, мости та залізничні колії, а також обмеження на пересування транспорту ускладнюють логістику, доставку матеріалів (насіння, добрива, паливо) та вивезення врожаю, так, зернотрейдери не можуть своєчасно вивезти зерно з елеваторів у Миколаївській області через пошкоджену залізничну інфраструктуру, а „руйнування аграрної інфраструк-

тури має довгострокові наслідки, які впливають на всі аспекти виробництва та постачання продукції. Відновлення цих об'єктів потребує значних інвестицій та часу, що є викликом для державного управління та планування в умовах війни” [4, с. 9].

Спостерігається дефіцит палива та зростання цін на нього, що робить обробіток землі та збирання врожаю дорожчим і складнішим, так, підприємства у Чернігівській області змушені скоротити посівні площі через високу вартість палива. А, „найбільш критичною проблемою, яка, ймовірно, збережеться і в довгостроковій перспективі, є зростаючий дефіцит робочої сили в аграрному секторі” [5], так, багато працівників аграрних підприємств були мобілізовані до лав Збройних Сил України, що призвело до нестачі робочої сили, зокрема у Сумській області відчувається брак трактористів та комбайнерів через мобілізацію, оскільки, „багато сільськогосподарських підприємств втратили значну частину своїх працівників, які були змушені залишити свої домівки і переїхати в безпечніші регіони або навіть за кордон” [7, с. 206]. Тобто, значна кількість людей вимушена була покинути свої домівки через бойові дії, що також призвело до зменшення кількості кваліфікованих працівників, зокрема, агро підприємства у Херсонській області втратили значну частину своїх працівників, які виїхали в інші регіони України або за кордон.

Мають місце значні фінансові труднощі, а, „фінансові труднощі обмежують можливості сільськогосподарських підприємств у забезпеченні необхідними матеріалами та обладнанням” [5], оскільки ціни на насіння, добрива, засоби захисту рослин та паливо значно зросли через війну та інфляцію, через що підприємства змушені скоротити обсяги внесення добрив. Крім того, обмежений доступ до кредитів, оскільки банки неохоче кредитують аграрні підприємства в умовах війни через високі ризики та нестабільну економічну ситуацію, а „субсидії та кредити для фермерів, які постраждали від війни, є важливими для підтримки малого та середнього аграрного бізнесу” [1, с. 8]. Фактично, „війна спричинила значні фінансові та інфраструктурні втрати, які негативно вплинули на можливості інвестування та модернізації. Проблеми з доступом до насіння, добрив та інших необхідних ресурсів ще більше ускладнили ситуацію. Також погіршився доступ до технологій і знань, що є критично важливим для розвитку” [9]

Водночас, через ускладнення з експортом та надлишок пропозиції й проблеми з логістикою, на внутрішньому ринку ціни на сільськогосподарську продукцію знижуються, що змушує підприємства продавати зерно за низькими цінами. Через блокування портів, руйнування транспортної інфраструктури та ускладнення з експортом зерна виникає дефіцит елеваторних потужностей для зберігання врожаю, так, підприємства Одеської області змушені зберігати зерно в полі, що призводить до втрат якості та доходів.

Окрім того, „до початку війни Україна мала сприятливі умови для розвитку органічного сектору зокрема наявність великих територій сільськогосподарських земель, зацікавленість фермерів у впровадженні органічних методів, а також зростаючий попит на органічну продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках. Однак, військові дії кардинально змінили ситуацію. Багато органічних ферм опинилися в зонах бойових дій або на окупованих територіях, що призвело до втрати доступу до цих земель та їх руйнування. Це, в свою чергу викликало різке скорочення виробництва органічної продукції” [9]. „Через повномасштабну війну внутрішні продажі української органічної продукції скоротилися на 36% за обсягом (6 280 т) та на 48% за вартістю (близько 17 млн дол США) у 2022 році порівняно з 2021 роком” [11].

Розкриті проблеми суттєво впливають на діяльність підприємств аграрної сфери, знижують їхню рентабельність та ставлять під загрозу продовольчу безпеку країни. Водночас, вони продовжують працювати, демонструючи стійкість та адаптивність в умовах війни та готуються до швидкого післявоєнного відновлення. Проведені дослідження, дозволили виявити сучасні закономірності розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери у розрізі трьох груп (малі, середні, великі) які відображають глобальні тенденції, пов’язані з цифровізацією, сталим розвитком та потребою в інноваціях.

Так, великі підприємства аграрної сфери більше піклуються про:

- розвиток технологій „точного землеробства” з використанням даних з сенсорів, дронів, супутників для оптимізації внесення добрив, поливу, посіву та інвестують у високотехнологічне обладнання й автоматизацію бізнес-процесів;

- впровадження систем управління, інтегрованих платформ для управління усіма аспектами агробізнесу – від обліку витрат до логістики;

- використання штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання (ML) для прогнозування врожайності, виявлення хвороб рослин, оптимізації ланцюгів поставок;

- розвиток біотехнологій, створення нових сортів рослин та порід тварин з підвищеною врожайністю, стійкістю до хвороб, адаптованістю до кліматичних змін;

- участю у міжнародних проектах та програмах, залученням іноземних інвестицій, виходом на нові ринки;

- підвищення кваліфікації, освоєння нових навичок, участі в тренінгах та семінарах, створення міждисциплінарних команд для вирішення складних задач, формування сприятливих умов для роботи молодих спеціалістів, надання можливостей для кар’єрного зростання;

- забезпечення захисту прав на інтелектуальну власність, патентування нових сортів рослин та порід тварин, захист комерційної таємниці, використання ліцензійних угод, надання права на використання інтелектуальної власності іншим підприємствам на взаємовигідних умовах.

Середні підприємства аграрної сфери більше турбуються про:

- розробку та впровадження екологічно чистих технологій, зменшення використання хімічних речовин, збереження біорізноманіття;

- диверсифікацію виробництва;

- енергоефективність та ефективне використання енергоресурсів для зниження витрат;

- переробку сільськогосподарської продукції з доданою вартістю;

- професійний розвиток персоналу, беруть участь у спеціалізованих конференціях, вебінарах та виставках; мережеву взаємодію та співпрацю, кооперацію, створення кластерів та альянсів для обміну знаннями, ресурсами, спільного вирішення проблем;

- використання онлайн-платформ для обміну інформацією про нові технології, ринкові тенденції;

- стимулювання інноваційної діяльності, маркетингові ініціативи, розширення знань щодо брендингу та цифрових комунікацій для просування своєї продукції.

Малі підприємства аграрної сфери стараються:

- відшукати нішеву спеціалізацію, вивчити нові ринкові тренди, такі як зелений туризм, органічне землеробство, і розвивати відповідні компетенції;

- отримати доступ до грантів, програм підтримки та інформації про доступні фінансові програми для малого бізнесу, що підтримують інновації та освіту;

- ознайомитися з базовими цифровими інструментами для управління, наприклад, електронні таблиці та програми оподаткування й обліку;

- використовувати онлайн-платформи для обміну досвідом, знаннями, інформацією про нові технології, ринкові тенденції;

- об’єднатися в спільноти, брати участь у місцевих фермерських об’єднаннях;

- освоювати інноваційні агротехнології.

Враховуючи виявлені закономірності, доходимо висновку що інтелектуальний капітал для усіх підприємств завжди є стратегічним активом, і його розвиток сприяє забезпеченню стратегічного довгострокового успіху, тому, усі підприємства аграрної сфери, не зважаючи на масштаби їх диференціації, хоча й нерівномірно і повільно, все ж розвивають свій інтелектуальний капітал, хоча, переважно не розробляють для цього спеціальних стратегій та заходів.

Розглянемо комплекс взаємопов’язаних чинників, які вплинули на формування сучасних закономірностей розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери [2, 7, 8]:

- підвищення конкуренції на світових ринках сільськогосподарської продукції, що вимагає від аграрних підприємств постійного вдосконалення процесів, підвищення продуктивності та якості продукції;

- зростання вимог споживачів, оскільки споживачі стають більш вимогливими до якості, безпеки та екологічності сільськогосподарської продукції, що стимулює впровадження інноваційних технологій та управління якістю;

розвиток інформаційних технологій, що забезпечують швидкий доступ до інформації, можливість обміну досвідом та співпраці між фахівцями, а також створення баз даних та експертних систем для підтримки прийняття рішень;

зміна структури власності, перехід до потужних, більш ефективних та капіталомістких підприємств, які здатні інвестувати у розвиток інтелектуального капіталу;

цифровізація та автоматизація сільського господарства (precision agriculture), впровадження цифрових технологій;

старіння сільського населення, що зумовлює необхідність залучення молодих фахівців та передачі знань та досвіду від старшого покоління;

розвиток біотехнологій, генетична модифікація, розробка нових сортів рослин та порід тварин;

розробка та використання складного автоматизованого сільськогосподарського обладнання;

розуміння важливості інтелектуального капіталу для конкурентоспроможності призводить до збільшення інвестицій у навчання, розвиток та залучення талановитих фахівців;

зміна цінностей та пріоритетів, підвищення ролі знань, освіти та професійного розвитку у суспільстві;

встановлення вимог до якості, безпеки та екологічності продукції, що стимулює аграрні підприємства до впровадження інновацій та управління знаннями;

підвищення рівня освіти сільського населення, збільшення кількості фахівців з вищою освітою у сільській місцевості;

впровадження екологічно чистих технологій та методів ведення сільського господарства;

розробка та реалізація програм підтримки інновацій, освіти та професійного розвитку в сільському господарстві, створення умов для стимулювання інновацій та розвитку інтелектуального капіталу.

Усі ці чинники взаємодіють між собою, формуючи сучасні закономірності розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери. Важливо розуміти, що розвиток інтелектуального капіталу є безперервним процесом, який вимагає постійного вдосконалення знань, навичок та компетенцій співробітників, а також впровадження інновацій та управління знаннями.

Опираючись на обґрунтовані рекомендації учених [2, 6, 7, 8, 10] та проведені дослідження визначимо резерви й можливості стосовно підвищення потенціалу розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери для поствоєнного періоду, що, своєю чергою, сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності та ефективності:

для залучення й утримання кваліфікованих кадрів, необхідно: забезпечити гідну оплату праці та соціальний пакет, включаючи медичне страхування та інші соціальні блага; створити можливості для навчання, підвищення кваліфікації, участі в семінарах, конференціях, тренінгах, стажуваннях, з організацією вну-

трішніх та зовнішніх навчальних програм з актуальних питань агробізнесу, нових технологій, управління, маркетингу; гармонізувати організаційні структури, делегувати повноважень, надавати працівникам більшої автономії та відповідальності, формувати міжфункціональні команди для вирішення складних завдань та обміну знаннями; формувати корпоративну культуру із атмосферою взаємної поваги, підтримки, командної роботи та можливостей для самореалізації, здійснювати ротація кадрів, переміщувати співробітників між різними відділами та посадами для розширення їх компетенцій, досвіду та знань; співпрацювати з аграрними університетами та коледжами, організовувати для студентів практики й стажування, надавати стипендії, забезпечувати передачу знань від досвідчених співробітників до новачків;

для підвищення інноваційності й диджиталізації та впровадження сучасних технологій, необхідно: використання технологій точного землеробства, GPS, сенсорів, дронів, метеостанцій для моніторингу стану ґрунту, рослин, кліматичних умов та прийняття обґрунтованих рішень; впровадження автоматизованих систем управління, роботизованих комплексів для виконання рутинних операцій, таких як посів, збирання врожаю, догляд за тваринами; створення та впровадження баз даних, CRM-систем для збору, аналізу та управління інформацією про виробництво, фінанси, клієнтів, постачальників; удосконалення бізнес-процесів, впровадження системи управління якістю, сертифікація за стандартами ISO, для забезпечення високої якості продукції та процесів; оптимізація логістичних ланцюгів, створення ефективної системи постачання ресурсів та збуту продукції; ідентифікація, оцінка та розробка стратегій реагування на ризики, пов'язані з погодними умовами, хворобами рослин, змінами цін на ринку; захист інтелектуальної власності, патентування нових сортів та порід, розробка та використання торгових марок, розробка та комерціалізація нових технологій, створення власних науково-дослідних розробок, отримання патентів та ліцензій.

для покращення комунікаційних взаємодій та партнерства, необхідно: залучення науковців та експертів для консультування, експертизи з питань агротехнологій, управління, маркетингу проведення спільних наукових досліджень з університетами, науково-дослідними інститутами для розробки нових технологій та продуктів; об'єднання з іншими аграрними підприємствами, переробниками, постачальниками для обміну досвідом, знаннями, технологіями; активна участь у діяльності галузевих асоціацій для обміну інформацією, лобювання інтересів, навчання; відвідування галузевих виставок та конференцій для ознайомлення з новими технологіями, встановлення контактів з партнерами та клієнтами; співпраця з іноземними компаніями, науковими установами для обміну досвідом, залучення інвестицій, експорту продукції.

“Війна стала потужним каталізатором змін в аграрному секторі України. Ті підприємства, які зможуть

адаптуватися до нових реалій, використовуючи інноваційні підходи та технології, матимуть шанс не лише вижити, але й зміцнити свої позиції на ринку” [5], так, ключовими чинниками підвищення потенціалу розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери для поствоєнного періоду мають бути:

розробка чіткої стратегії, сценаріїв та дорожньої карти розвитку інтелектуального капіталу, визначення пріоритетних орієнтирів, напрямів та завдань оскільки, „успішне функціонування агропідприємств в цих складних умовах значною мірою залежить від ефективності управлінських рішень та здатності розробляти і реалізовувати гнучкі стратегії” [5];

інвестування в інновації, навчання персоналу, впровадження нових технологій;

регулярний моніторинг та оцінка ефективності заходів з розвитку інтелектуального капіталу, внесення коректив у стратегію та плани;

формування інноваційної культури, створення креативної атмосфери, що заохочує інновації, творчість, експерименти;

наявність лідера, який підтримує розвиток інтелектуального капіталу, розвивається сам і мотивує працівників до навчання та саморозвитку.

Впровадження цих резервів та можливостей дозволить підприємствам аграрної сфери значно підвищити свій інтелектуальний капітал, покращити ефективність виробництва, підвищити конкурентоспроможність та забезпечити сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Окрім того, розвиток інтелектуального капіталу генеруватиме значні переваги підприємствам аграрної сфери у післявоєнний період, сприяючи відновленню, модернізації та підвищенню їхньої конкурентоспроможності, оскільки інтелектуальний капітал сприяє:

швидшому та ефективнішому впровадженню сучасних технологій, таких як точне землеробство, дрони для моніторингу посівів, системи автоматизації поливу та збору врожаю, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів, знизити витрати та підвищити врожайність;

вдосконаленню організаційної структури, покращенню комунікації та координації між різними підрозділами підприємства, що дозволяє оптимізувати бізнес-процеси, зменшити бюрократію та підвищити оперативність прийняття рішень;

створенню та підтримці системи управління знаннями, яка дозволяє накопичувати, систематизувати та поширювати передовий досвід та найкращі практики, що дає змогу працівникам швидше навчатися, адаптуватися до змін та знаходити нові рішення.

розвитку інноваційного мислення та стимулює створення нових продуктів та послуг, які відповідають потребам ринку, зокрема, це може бути розробка нових сортів рослин, стійких до хвороб та шкідників, або надання послуг з точного землеробства для інших сільгоспвиробників;

впровадженню сучасних методів контролю якості, що дозволяє виробляти продукцію, яка відповідає найвищим стандартам, що дозволяє підприємствам виходити на нові ринки та отримувати вищу ціну за свою продукцію;

покращенню якості обслуговування клієнтів, що підвищує їхню лояльність та сприяє довгостроковим відносинам;

гнучкості та адаптивності підприємств до змін у зовнішньому середовищі, таких як зміни клімату, коливання цін на ринку, зміни в законодавстві, швидшому реагуванню на виклики та загрози, такі як поширення нових хвороб рослин, дефіцит ресурсів, зміни в споживчих перевагах;

виявленню та використанню нових можливостей, таких як нові ринки збуту, нові джерела фінансування, нові партнерства;

створенню привабливого робочого середовища, де працівники можуть розвиватися, навчатися та реалізовувати свій потенціал, залученню талановитих працівників, які хочуть працювати в сучасній та інноваційній компанії та утриманню цінних працівників, які відчують, що їх цінують та надають можливості для розвитку;

швидшому відновленню виробництва після воєнних дій, використовуючи сучасні технології та ефективні методи управління;

впровадженню екологічно стійких методів ведення сільського господарства, таких як органічне землеробство, використання відновлюваних джерел енергії, зменшення використання хімічних добрив та пестицидів;

розвитку соціально відповідального бізнесу, який враховує інтереси місцевих громад, працівників та навколишнього середовища.

Отже, розвиток інтелектуального капіталу стане ключовим чинником для успішного відновлення та розвитку підприємств аграрної сфери у післявоєнний період. Він дозволяє підвищити ефективність, конкурентоспроможність та адаптивність до змін, а також сприяє сталому розвитку та залученню кваліфікованих кадрів.

Висновки. У статті досліджено стан підприємств аграрної сфери, розкрито проблеми які суттєво впливають на їх діяльність, що дозволило виявити сучасні закономірності розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери у розрізі трьох груп (малі, середні, великі) які відображають глобальні тенденції, пов’язані з цифровізацією, сталим розвитком та потребою в інноваціях. Відмічено, що усі підприємства аграрної сфери, не зважаючи на масштаби їх диференціації, хоча й нерівномірно і повільно, розвивають свій інтелектуальний капітал та готуються до швидкого післявоєнного відновлення. Наголошено, що інтелектуальний капітал для усіх підприємств завжди є стратегічним активом, і його розвиток сприяє забезпеченню довгострокового успіху. Розглянуто комплекс взаємопов’язаних чинників, які вплинули на формування виявлених закономірностей, з’ясовано що усі ці чинники взаємодіють між собою, а

розвиток інтелектуального капіталу є безперервним процесом, який вимагає постійного вдосконалення знань, навичок та компетенцій співробітників, а також впровадження інновацій та управління знаннями. Обґрунтовано резерви й можливості стосовно підвищення потенціалу розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери для поствоєнного періоду. Підкреслено, що ключовими чинниками підвищення потенціалу розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери для поствоєнного періоду мають бути: розробка чіткої стратегії, сценаріїв та дорожньої карти розвитку інтелектуального капіталу, визначення пріоритетних

орієнтирів, напрямів та завдань; інвестування в інновації, навчання персоналу, впровадження нових технологій; регулярний моніторинг та оцінка ефективності заходів, внесення коректив; формування інноваційної культури, створення креативної атмосфери; наявність лідера. Розроблено відповідні рекомендації, які, дозволять покращити ефективність виробництва, підвищити їх адаптацію, конкурентоспроможність, гнучкість та ефективність та генерувати значні переваги підприємствам аграрної сфери у післявоєнний період, сприяючи відновленню та модернізації сталому розвитку й залученню кваліфікованих кадрів.

Список літератури:

1. Булик О. Б. Стратегія відновлення економіки України після війни. *Економіка та суспільство*. Вип. 48. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240>
2. Гудзь О.Є., Прокопенко Н.С., Харковина О.Г. *Розвиток інтелектуального капіталу*: монографія. Львів: Ліга-Прес. 2018. 184 с.
3. Макалюк І., Кашпуренко Т., Баранніков М. Становище підприємств аграрного сектору України в умовах війни: фінансово-інвестиційні аспекти. *Економіка та суспільство*. Вип. 49. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-7>
4. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. Вип. 40. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1474>
5. Сисоліна Н., Савеленко Г., Сисоліна І. Економічна безпека агропідприємств в умовах війни: можливості та загрози. *Економіка та суспільство*. Вип. 65. 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-19>
6. Солоп А. Аграрний сектор України: сучасні виклики та можливості. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. Вип. 20. 2024. С. 147–158. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.17>
7. Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери в умовах глобалізації економіки: безпека, інновації, лідерство: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. (28 вересня 2023 р.) Полтава. ПДАУ, 2023. 450 с. URL: https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/2908/zbirnyk_2809233001.pdf
8. Особливості функціонування аграрного сектора економіки України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/osoblyvosti-funktsionuvannya-aharnoho-sektora-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh>
9. Хаєцька О., Удалов Д. Сучасні аспекти розвитку органічного сільського господарства України в умовах війни. *Економіка та суспільство*, Вип. 65. 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-107>
10. Шевченко А., Петренко О. Продовольча безпека України в умовах війни та пріоритетні напрямки врегулювання її стану. *Економіка та суспільство*, Вип. 59. 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>
11. Global Organic Farmland and Market Continued to Grow in 2022. URL: <https://www.ifoam.bio/news/global-organic-farmland-and-market-continued-grow-2022#:~:text=In%202021%2C%20organic%20retail%20sales,of%20the%20end%20of%202021>

References:

1. Bulyk O. B. (2023) Stratehiia vidnovlennia ekonomiky Ukrainy pislia viiny [Strategy for the recovery of Ukraine's economy after the war]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240> (in Ukrainian)
2. Hudz O.Ie., Prokopenko N.S. & Kharkovyna O.H. (2018) *Rozvytok intelektualnoho kapitalu* [Development of intellectual capital]: monohrafiia. Lviv: LihaPres. 184 p. (in Ukrainian)
3. Makaliuk I., Kashpurenko T., & Barannikov, M. (2023). Stanovyshche pidpriemstv aharnoho sektoru Ukrainy v umovakh viiny: finansovo-investytsiini aspekty [The situation of Ukrainian agricultural enterprises in wartime: financial and investment aspects]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 49. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-7> (in Ukrainian)
4. Nehrei M. V., Taranenko A. A., Kostenko I. S. (2022) Ahrarnyi sektor Ukrainy v umovakh viiny: problemy ta perspektvy [Ukraine's agricultural sector in wartime: problems and prospects]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1474> (in Ukrainian)
5. Sysolina N., Savelenko H., & Sysolina, I. (2024). Ekonomichna bezpeka ahropidpriemstv v umovakh viiny: mozhlyvosti ta zahrozy [Economic security of agricultural enterprises in wartime: opportunities and threats]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 65. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-19> (in Ukrainian)
6. Solop A. (2024). Ahrarnyi sektor Ukrainy: suchasni vyklyky ta mozhlyvosti [Ukraine's agricultural sector: current challenges and opportunities]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*. Vyp. 20. Pp. 147–158. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.17> (in Ukrainian)

7. *Stratehichniy menedzhment ahroprodovolchoi sfery v umovakh hlobalizatsii ekonomiky: bezpeka, innovatsii, liderstvo* [Strategic management of the agri-food sector in the context of economic globalization: security, innovation, leadership] (2023): materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. (28 veresnia 2023 r.). Poltava: PDAU. 450 p. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/2908/zbirnyk2809233001.pdf> (in Ukrainian)
8. Osoblyvosti funktsionuvannya ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh viiny [Peculiarities of the functioning of the agrarian sector of the economy of Ukraine in the conditions of war]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen* URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/osoblyvosti-funktsionuvannya-ahrarynoho-sektora-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh> (in Ukrainian)
9. Khaietska O., & Udalov D. (2024). Suchasni aspekty rozvytku orhanichnoho silskoho hospodarstva Ukrainy v umovakh viiny [Modern aspects of the development of organic agriculture in Ukraine in times of war]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 65. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-107> (in Ukrainian)
10. Shevchenko A., & Petrenko O. (2024). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh viiny ta priorytetni napriamky vrehuliuvannya yii stanu [Food security of Ukraine in wartime and priority areas for resolving its situation]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. (59). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24> (in Ukrainian)
11. Global Organic Farmland and Market Continued to Grow in 2022. URL: <https://www.ifoam.bio/news/global-organic-farmland-and-market-continued-grow-2022#:~:text=In%202021%2C%20organic%20retail%20sales,of%20the%20end%20of%202021>)

LAWNS OF INTELLECTUAL CAPITAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article examines the state of agricultural enterprises, reveals problems that significantly affect their activities, which made it possible to identify modern patterns of development of intellectual capital of agricultural enterprises in three groups (small, medium, large) that reflect global trends related to digitalization, sustainable development and the need for innovation. It is noted that all agricultural enterprises, regardless of the scale of their differentiation, although unevenly and slowly, are developing their intellectual capital and preparing for a rapid post-war recovery. It is emphasized that intellectual capital is always a strategic asset for all enterprises, and its development contributes to ensuring long-term success. The complex of interrelated factors that influenced the formation of the revealed patterns is considered, it is found that all these factors interact with each other; and the development of intellectual capital is a continuous process that requires constant improvement of knowledge, skills and competencies of employees, as well as the introduction of innovations and knowledge management. Reserves and opportunities for increasing the potential for the development of intellectual capital of agricultural enterprises for the post-war period are substantiated. It is emphasized that the key factors for increasing the potential for the development of intellectual capital of agricultural enterprises for the post-war period should be: development of a clear strategy, scenarios and a roadmap for the development of intellectual capital, determination of priority guidelines, directions and tasks; investment in innovation, personnel training, introduction of new technologies; regular monitoring and assessment of the effectiveness of measures, making adjustments; formation of an innovative culture, creation of a creative atmosphere; presence of a leader. Relevant recommendations have been developed that will improve production efficiency, increase their adaptation, competitiveness, flexibility and efficiency and generate significant benefits for agricultural enterprises in the post-war period, contributing to the restoration and modernization of sustainable development and the attraction of qualified personnel.

Key words: intellectual capital, agricultural enterprises, patterns, development, digital economy.